

UOT 339.96

BEYNƏLXALQ MALİYYƏ-VALYUTA MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ İQTİSADI TƏŞKİLATLARIN ROLU

RÜSTƏMOVA GÜLBƏS RƏSUL qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, baş müəllim

rrufet1979@mail.ru

Açar sözlər: maliyyə-valyuta sistemi, beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatları, dünya iqtisadiyyatı, beynəlxalq maliyyə-valyuta münasibətləri, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı Qrupu

Beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatları dünya iqtisadiyyatındakı ən vacib təşkilatlardandır və ölkələrin gələcək inkişafı üçün əhəmiyyətli maliyyə mənbəyidir. Beynəlxalq valyuta, maliyyə və hökumətlərarası kredit təşkilatları dünya iqtisadiyyatına və beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə təsir edən strukturlar sistemində xüsusi yer tutur. Ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadi potensialının genişlənməsi, dövlətlərarası iqtisadi əməkdaşlığın təmin edilməsi üçün möhkəm və təsirli bir sistemin yaradılması, habelə valyuta-maliyyə sahəsinin davamlı fəaliyyətinin təmin edilməsi bu gün dünya iqtisadiyyatının ümumi inkişafını təmin etmək baxımından deyil, həm də gələcək təhlükəsizliyini təmin edən məcburi amil kimi nəzərdən keçirilir. Odur ki, bu istiqamətdə beynəlxalq iqtisadi təşkilatları və ona üzv dövlətlərlə əməkdaşlığının gələcək tendensiyalarının təhlilinə həsr olunmuş elmi araşdırmalar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılması və inkişafı aşağıdakı məqsədlərə çatmağı təmin edir:

- beynəlxalq maliyyə sisteminin və bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının sabitləşməsi və inkişafı;
- dövlətlərarası valyuta-kredit və maliyyə tənzimlənməsi;
- dünya valyuta, maliyyə və kredit sisteminin inkişafı üçün strategiya və taktikaların hazırlanması və əlaqələndirilməsi;
- milli, regional və dünya iqtisadi inkişafının sabitliyini təmin etmək üçün maliyyə mənbələrinin yığılması və istifadəsi.

Beynəlxalq təşkilatlar öz funksiyalarını səmərəli şəkildə həyata keçirmək üçün daimi qurumlar sistemini təmin edən təşkilati və hüquqi bir mexanizm yaradırlar. Bu sistem ümumiyyətlə yuxarı qurumları, icra orqanlarını, inzibati qurumları, müxtəlif komitə və komissiyaları əhatə edir. Ən vacib təşkilatların strukturunda da hüquqi şəxslər yaradılır. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları, fəaliyyətlərinin prinsipləri və məqsədlərindən və ölkələr arasında qarşılıqlı razılaşmalardan irəli gələn müəyyən bir məqsədlə kreditlər verirlər. Bu kreditlər ölkələrin iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün və ya tam olaraq nəzərdə tutulduğu kimi istifadə edildiyi zaman yaxşıdır. Əks təqdirdə, bu, ölkənin kölə olmasına, milli və bəlkə də siyasi müstəqilliyini itirməsinə səbəb ola bilər.

Beynəlxalq maliyyə təşkilatları beynəlxalq iqtisadi təşkilatların xüsusi qrupuna daxildir. Həmin təşkilatlara Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), Dünya Bankı Qrupu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) və digər valyuta-maliyyə təşkilatları daxildir. Qlobal iqtisadiyyatın tənzimlənməsi sisteminin əsas subyektləri məhz BMT-nin beynəlxalq təşkilatları, BVF, Dünya Bankı qrupu, ÜTT-dir. [1, s.110]

Valyuta-maliyyə münasibətləri sahəsində əməkdaşlıq üçün Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) yaradılmışdır. Bu təşkilat həm də BMT agentliyidir. BVF BMT-nin ixtisaslaşmış təşkilatıdır. BVF 1947-ci ilin əvvəlində fəaliyyətə başladı. Hazırda BVF 200-ə qədər ölkəni əhatə edir. Bu təşkilatın həyata keçirdiyi əsas məqsəd üzvlərinə nisbətən aşağı faiz dərəcələri ilə borc vermək, habelə

beynəlxalq maliyyə bazarının əlaqələndirilməsidir. Bu təşkilata daxil olan bir ölkə, xalis beynəlxalq ödənişləri ödəmək üçün kifayət qədər vəsaitin olmaması şərti ilə (məsələn, xarici borcları ödəmək üçün) BVF-dən maliyyə yardımı istəyə bilər. [2, s.195]

BVF daimi əsasda fəaliyyət göstərir və beynəlxalq valyuta problemlərinin həlli üçün məsləhətləşmə və əməkdaşlıq mexanizmi təmin edir. Onun işinin vacib sahəsi valyuta statistikasını yaxşılaşdırmaq və ölkələr arasında müqayisə etməyə imkan verən standartlar hazırlamaqdır. BVF-yə üzv olmaq Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Çoxtərəfli İnvestisiya Zəmanət Agentliyi və İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli Beynəlxalq Mərkəzinin daxil olduğu Dünya Bankı Qrupuna qoşulma üçün bir şərtidir. [3, s.420] Maliyyə fəaliyyətlərinə nəzarət edən ən əhəmiyyətli beynəlxalq təşkilat məhz BVF-dir. Ümumiyyətlə, BVF beynəlxalq valyuta-maliyyə sistemində aparıcı rol oynayır. BVF aşağıdakı səbəblərə görə beynəlxalq qlobal iqtisadiyyatda əsas rol oynayır:

1. Beynəlxalq valyuta-maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirən BVF dünya valyuta sistemində vaxtaşırı dəyişikliklər edir, üzv ölkələrin razılaşmalarına uyğunluğunu izləyir, dünya valyuta sisteminin prinsiplərini, dünya birliyində razılaşdırılmış davranış qaydalarını müəyyənləşdirir.

2. BVF üzv ölkələrin məzənnə rejiminin dövlətlərarası tənzimlənməsini həyata keçirir.

3. BVF-nin tənzimləmə fəaliyyətinin vacib sahəsi valyuta məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılmasıdır.

4. BVF beynəlxalq borcvermə əlaqələndiricisi və borclu ölkələrin ödəmə qabiliyyətinin qarantı kimi çıxış edərək, kreditlər və xüsusilə kreditör və borclu ölkələrə vasitəçilik xidmətləri göstərməklə beynəlxalq pul və kredit münasibətlərinin tənzimlənməsində iştirak edir.

5. BVF üzv ölkələrin makroiqtisadi və pul siyasətinə, habelə dünya iqtisadiyyatının vəziyyətinə və çoxtərəfli müzakirələrə daimi ciddi nəzarət edir.

BVF üzv ölkələrə təlim yardımı ilə yanaşı, müxtəlif texniki yardım da göstərir. Fond digər qlobal maliyyə qurumları ilə də fəal əməkdaşlıq edir.

BVF təcrübəsində ən çox istifadə edilən stand-by razılaşması (SBA) və genişləndirilmiş fond kreditləri (EFF) müqavilələridir. Xüsusi mexanizmlərə aşağıdakılar daxildir: Kompensasiya və Fövqəladə Maliyyələşdirmə Təsisatı (CCFF); Əlavə Ehtiyat Təsisatı (SRF) maliyyələşdirilməsi; təcili kredit xətləri (şərti kredit xətləri, CCL). Güzəştli maliyyələşdirmə, aşağı gəlirli ölkələrin etibar edə biləcəyi Struktur İslahatlarının Gücləndirilmiş Təsisatı (ESAF) kreditləri şəklində rəsmiləşdirilir. Bu o halda tətbiq olunur ki, tələb olunan yardım müntəzəm və xüsusi maliyyələşdirmə yolu ilə təmin edilmir. Fond müxtəlif xüsusi prosedurlarla təmin edir: valyuta sabitləşdirmə fondlarına dəstək, təcili yardım, təcili maliyyələşdirmə. [4, s.101]

Maliyyə fəaliyyəti sahəsindəki digər bir mühüm beynəlxalq maliyyə təşkilatı Dünya Bankıdır. Əsas məqsədi geridə qalmış dövlətlərin iqtisadiyyatlarına birbaşa sərmayə qoyaraq və bu ölkələrə texniki yardım göstərməklə inkişaf tempini sürətləndirməkdir. Bu maliyyə strukturunun vacib vəzifələri dünyanın az inkişaf etmiş ölkələrində yoxsulluğun sosial bir fenomen olaraq aradan qaldırılması, müxtəlif xəstəliklərə qarşı mübarizə, habelə iqtisadi və siyasi istiqamətdəki bir çox digər məsələlərin həllidir. Dünya Bankı 1945-ci ilin sonunda quruldu və bu gün 200-ə qədər bankı əhatə edir. Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu maliyyə və bank beynəlxalq təşkilatlar kateqoriyasına aiddir. BVF və Dünya Bankı iqtisadi qloballaşma üçün maliyyə alətləri kimi çıxış edirlər.

Dünya Bankının əsas vəzifəsi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yoxsulluğun azaldılmasına gətirib çıxaran davamlı iqtisadi artımı stimullaşdırmaqdır və bu inkişaf layihələri və proqramlarının uzunmüddətli maliyyələşdirilməsi yolu ilə istehsalın artırılmasına kömək etməklə həyata keçirilir. Dünya Bankı Qrupuna beş beynəlxalq təşkilat daxildir: Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB), Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA), Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK),

Çoxtərəfli İnvestisiya Zəmanət Agentliyi (MIGA) və Beynəlxalq İnvestisiya Çatışmalarının Həlli Mərkəzi (ICCC). [5]

AYİB dünyada üçüncü nüfuzlu kredit təşkilatıdır. 1990-cı ildə Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının yaradılması haqqında Sazişin imzalanması nəticəsində yaradılıb. Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının məqsədləri bunlardır:

- istehsal məqsədləri üçün kapital qoyuluşlarını stimullaşdırmaqla üzv dövlətlərin ərazilərinin yenidən qurulmasına və inkişafına kömək etmək;

- özəl xarici investisiyaların stimullaşdırılması və istehsal üçün vəsait təmin edilməsi;

- uzunmüddətli balanslaşdırılmış artımın stimullaşdırılması və Banka üzv dövlətlərin istehsal ehtiyatlarının inkişaf etdirilməsi üçün xarici investisiyaların təşviqi ilə ödəniş balansının qorunmasına kömək etmək.

Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA) 1960-cı ildə BYİB-in bir qolu kimi yaradılıb və fəaliyyətinin məqsədləri bunlardır: iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaq; əmək məhsuldarlığını artırmaq; BİA üzv ölkələrində həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırmaq.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) 1956-cı ildə ABŞ-ın təşəbbüsü ilə yaradıldı və fəaliyyətinin məqsədi istehsal sahəsində, yəni mikro səviyyədə təşəbbüskarlığı təşviq edərək üzv ölkələrin iqtisadi artımını stimullaşdırmaq və bununla da BYİB fəaliyyətini tamamlamaqdır.

Çoxtərəfli İnvestisiya Zəmanət Agentliyi 1988-ci ildə qurulmuşdur. Fəaliyyətin məqsədi üzv ölkələrdə, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə istehsal məqsədləri üçün kapital ayırma şəklində qeyri-kommersiya risklərinə qarşı birgə təkrar sığortası da daxil olmaqla, zəmanətlər verməklə investisiyaları stimullaşdırmaqdır. Həmçinin inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında investisiya axınını asanlaşdırmaq üçün müvafiq dəstək fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsidir.

Fikrimizcə, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı Qrupu və digər beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının beynəlxalq valyuta-maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsində rolunu gücləndirmək üçün bir sıra səmərəli təşkilati və maliyyə tədbirlərinin həyata keçirilməsi zəruridir. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Ehtiyat valyuta və maliyyə mərkəzlərinin çoxşaxəli sistemini inkişaf etdirərək dünya maliyyə sisteminin sabitliyini gücləndirmək;

2. Müasir risk idarəetmə sisteminin, maliyyə texnologiyalarının adekvat inkişaf dərəcəsinin formalaşdırılması;

3. Balanslaşdırılmış risk qiymətləndirməsi və əldə edilən imkanların qiymətləndirilməsi əsasında maliyyə bazarı iştirakçılarının rəşional davranışı üçün stimullaşdırma sisteminin formalaşdırılması;

4. Makroiqtisadi və maliyyə siyasəti sahəsində beynəlxalq məcburi standartların qəbulu.

5. Bütçə kəsirinin əlaqələndirilməsi və dövlət borcunun artmasına nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi;

6. Ehtiyat valyutalar kimi istifadə olunan valyutalar siyahısının genişləndirilməsi və ya emissiyası;

7. Beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının fəaliyyətində əsaslı islahatların aparılması;

8. İqtisadi artıma zəmin yaradan, məşğulluq probleminin həllini təmin edən, əhalinin maliyyə savadlılığını artıran infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi.

Qeyd edilən bütün bu tədbirlər beynəlxalq valyuta-maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsində beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının rolunun gücləndirilməsinə öz töhfəsini verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Косиор Э., Вакулюк И.Э., Химикус Е.И. Правовое регулирование деятельности международных финансовых организаций // Современное право. № 4. 2016, с.109-112
2. Зубенко В. В. Международная экономика и мировые экономические отношения: учебное пособие. Люберцы: Юрайт-М, 2016, 333 с.
3. Ратников Г.Н., Бикалова Н.А. Роль международных финансовых организаций в экономике на примере МВФ // Новое слово в науке: перспективы развития. № 2 (4). 2015, с. 420-421
4. Əliyev S.İ., Eminov A.N. və b. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları və Azərbaycan. Bakı, Zərdabi-Nəşr MMC, 2016, 268 s.
5. Kenen B.P. Reform if the IMF, CSR, No. 29. Council on Foreign Relations, New York, 2012.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕГУЛИРОВАНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ И ВАЛЮТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Рустамова Г.Р.

Ключевые слова: *финансовая валютная система, международные финансовые кредитные организации, мировая экономика, международные финансовые валютные отношения, Международный Валютный Фонд, Группа Всемирного Банка*

Основная цель статьи – определить главную роль международных экономических организаций в регулировании международных финансовых и валютных отношений. Основным средством регулирующего воздействия международных финансовых институтов на мирохозяйственные отношения и мировую валютно-финансовую систему являются ссуды развивающимся странам и странам с переходной экономикой. В статье рассматривается ряд эффективных организационных и финансовых мер, которые необходимо принять для усиления роли Международного Валютного Фонда, Группы Всемирного Банка и других международных финансовых институтов в регулировании международных валютных отношений.

SUMMARY

THE ROLE OF INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS IN THE REGULATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL AND MONETARY RELATIONS

RustamovaG.R.

Key words: *financial currency system, international financial credit institutions, the world economy, international financial currency relations, International Monetary Fund, World Bank Group*

The main purpose of the article is to determine the main role of international economic organizations in the regulation of international financial and monetary relations. The main means of regulatory influence of international financial institutions on world economic relations and the world monetary financial system are loans to developing countries and countries with economics in transition. The article considers a number of effective organizational and financial measures that need to be taken to strengthen the role of the International Monetary Fund, the World Bank Group and other international financial institutions in regulating international monetary relations.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	24.06.2020
	Son variant	12.09.2020